
АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР — ІНСТИТУТ ЗООЛОГІЇ

І. Т. СОКУР

**ІСТОРИЧНІ ЗМІНИ
ТА ВИКОРИСТАННЯ
ФАУНИ
ССАВЦІВ УКРАЇНИ**

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1961

Зубр — *Bison bonasus*

В наші часи зубри збереглися лише на території заповідників — Беловезької Пущі (Білоруська РСР), Приоксько-терасного (Московська область) і Кавказького.

В минулому зубри були досить поширені на території Європи і Азії. На Україні вони населяли всі природні зони, про що свідчать їх численні викопні рештки, знайдені на території майже всіх областей УРСР (Підоплічко, 1956).

Згідно з літописними даними, зубри були досить звичайними тваринами в Європі, в тому числі й на землях України. В XII ст. київські князі полювали на зубрів. Матвій Меховський, описуючи звірів Литви, згадує і зубра. За даними пограничного старости Претвіча-Барського, зубри у великій кількості водилися в 1550 р. на території Правобережного Лісостепу, про що зазначається в описі Брацлавського замка (1552). В розділі «О пожитках замка Брацлавського» написано: «Зубрів, оленів і лисиць та іншого звіра множество» (цит. за М. Грушевським, 1900). М. Кромер (1555) пише, що «зубри водяться в пушах княжих, і перш за все на Поділлі».

С. Герберштейн (1549) повідомляє, що крім тих тварин, які водяться в Німеччині, в Литві є «бізанти, лосі та інші тварини». Л. Боплан (1660) зазначає, що «а півночі України в XVII ст. водилися буйволи і взагалі велика рогата худоба. І. Г. Підоплічко (1951) вважає, що Боплан мав на увазі не лише тура, а й зубра. Таким чином, палеонтологічні і писемно-історичні дані свідчать про значне поширення зубра на території України в минулому. Достовірних відомостей про остаточне зникнення зубрів на Україні немає. І. Г. Підоплічко (1951) вважає за час зникнення їх на Україні XVI ст.

Аналіз писемно-історичних даних про поширення зубра на Україні в минулі часи показує, що скорочення його ареалу і зменшення чисельності відбувалося в залежності від ступеня господарського освоєння людиною окремих природних районів. І. Г. Підоплічко, аналізуючи приуроченість зубрів до відкритих трав'янистих стацій рівнин і гірських схилів, які першими були освоєні людиною, висловлює думку, що ці крупні тварини не могли існувати в умовах, створених розвитком сільськогосподарської культури. Зникнення зубрів на території України було прискорене інтенсивним полюванням на них. Вже в палеоліті існувало облавне полювання на зубрів, під час якого знищувалися не окремі звірі, а десятки і сотні тварин. Наприклад, в одній лише Амвросіївській палеолітичній стоянці (на території сучасної Сталінської області) були знайдені рештки стада зубрів чисельністю близько 1000 голів (Підоплічко, 1951). Крім того, зменшення кількості зубрів в значній мірі пояснювалося досить низькою їх плодючістю. Як відомо, тривалість життя цих тварин становить в середньому 40 років, статевозрілими вони

кінець с. 13

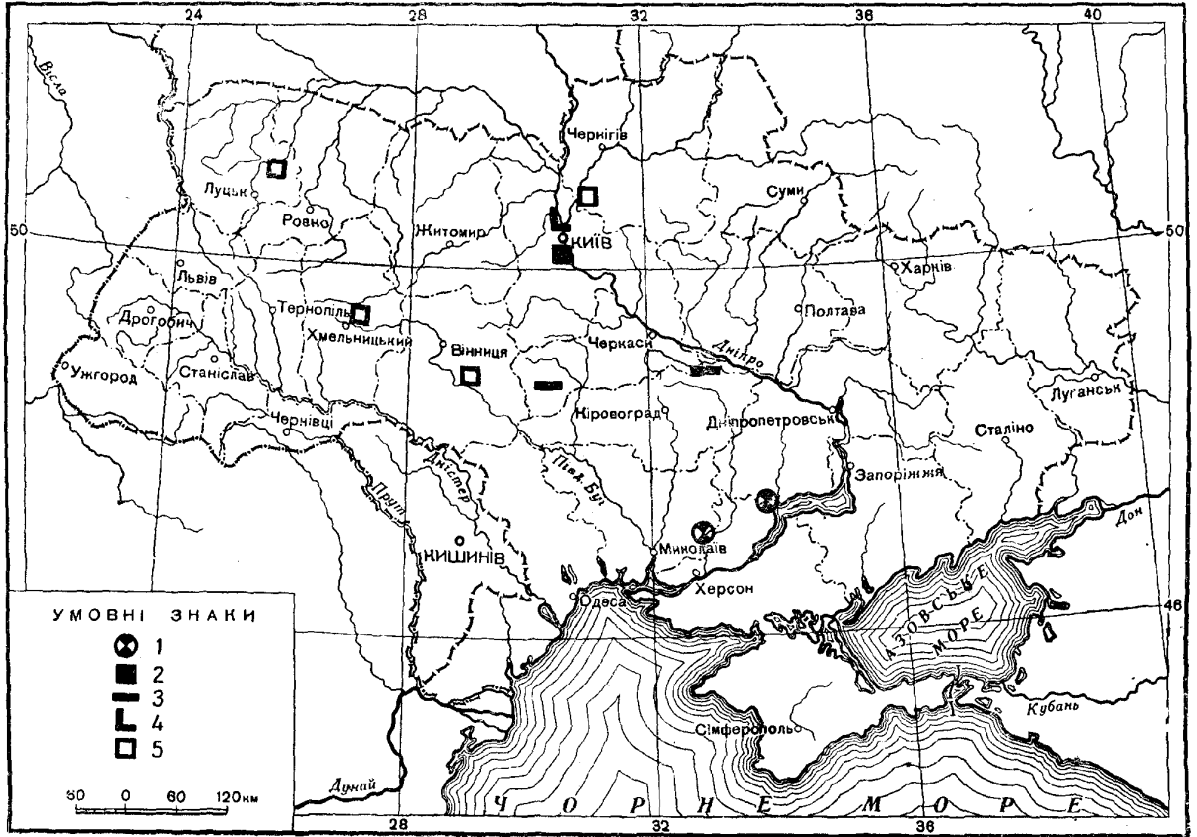

Рис. 4. Поширення зубра на території України:

1 — бронза, 2 — скіфсько-сарматські поселення, 3 — городища, 4 — поселення XII—XIII ст., 5 — істайтія мисливців

стають після трирічного віку, а розмножуватись починають лише на шостому році життя. Після дев'ятимісячної вагітності самки народжують одне теля. Якщо врахувати, що здатність зубриць до наступного розмноження настає через 2–3 роки, а тривалість їх життя на 10 років менша, ніж у самців, то весь приплід від одної самки за все її життя при самому вдалому збігу обставин буде становити не 20 голів, як зазначає І. Г. Підоплічко (1951), а 16. У зв'язку з цим промисел зубрів відіграв завершальну роль у їх зникненні.

Сайга — *Saiga tatarica*

В наші часи сайга збереглася лише на території степів нижньої Волги та Казахстану до Джунгарії. На території України у вільному стані «є живе (крім зоопарку Асканія-Нова і о-ва Бірючого в Азовському морі, куди вона була випущена з метою реакліматизації в 1958 р.).

У давні часи сайга у великій кількості населяла степові і лісостепові райони України, про що свідчать знахідки її викопних решток при розкопках археологічних пам'яток, а також численні писемно-історичні дані. Кісткові рештки сайги з палеоліту знайдені в Одеській області, з неоліту — в Херсонській області, а в пам'ятках пізнішого часу (аж до XII ст. н. е.) — в Миколаївській, Дніпропетровській, Кримській, Херсонській і Київській областях (Підоплічко, 1938, 1956; Цалкін, 1959).

З достовірних писемно-історичних джерел можна назвати повідомлення С. Герберштейна (1549), який писав про існування сайги в степах біля Борисфена (Дніпро) і Танаїса (Дон).

Л. Боплан (1660) повідомляє, що «по степах України розгулюють цілими стадами олені, лані, сайгаки». В 1738 р., за царювання Анни Іоанівни, егермейстерською конторою був складений список місцевостей Росії, в яких водяться звірі. Серед них згадується і Малоросія, з території якої мусили доставляти в Петербург козуль, сайгаків і диких свиней. З Лівобережної України за період з 1750 до 1763 р. в Петербург було відправлено 65 сайгаків (М. І. Плохінський, 1891). За даними Г. Рачінського (1745), сайгаки ще зустрічались біля Умані, Нової Січі, в басейні рр. Ташлика, Синюхи, Мертвоводу, Інгулу, а також Інгульця, Конки та їх приток. Згідно з даними А. Меєра (1794), в кінці XVIII ст. сайгаки були ще поширені в степах між Південним Бугом і Дніпром, а за даними П. Палласа — від придніпровських степів до Північного Кавказу і волзько-уральських степів. Отже, у XVIII ст. на території України сайгаки ще існували. Проте вже в середині XIX ст., за свідченням К. Ф. Кесслера (1851), вони «решительно не встречались более в полтавских степях». Достовірних даних про час остаточного зникнення сайгаків «а землях України немає. І. Г. Підоплічко вважає, що цим періодом було XIX ст. Головною причиною зникнення цих тварин

кінець с. 15